

Proizvodno delo in znanost

Ce govorimo o delu, govorimo o človeku samem. Vprašanje se postavlja o tistem delu, ki se običajno imenuje neposredno proizvodno, materialno delo, torej o tistem, ki je do sedaj skozi vso človeško zgodovino okupiral največji del vsake družbene skupnosti in je dajal pečat vsem ostalim človeškim dejavnostim, če ne že drugače, vsaj tako, da jih je omogočil, čeprav ne ustvaril. Danes se je vsebina pojma proizvodnega dela v temelju spremenila, ker je sama znanost postala odločilna proizvodna sila in je odnos industrije in znanosti postal tako neločljivo povezan, da ni mogoče dati nobeni prioritete, ker druga brez druge ne moreta obstajati v takšni obliki kot obstajata, medtem ko je še vse do nastajanja kapitalistične proizvodnje materialna produkcija lahko obstajala brez znanosti. Ta pa ni mogla obstajati brez nje. Ze več kot dve stoletji intenzivno potrjujejo Marxovo misel, da je od vsega začetka laž ena osnova za znanost, druga za industrijo. Kaj vse neka družba šteje za proizvodno delo, je odvisno od njenega temeljnega družbenoekonomskega odnosa. To pomeni, da se mora spremeniti tudi v socialistični družbi, čeprav še danes zadržamo na isto pojmovanje proizvodnega dela, ki ga je Marx apliciral, oziroma izvedel iz kapitalistične družbe. Poudarja se, kar je jasno, da to ni več proizvodnja zaradi profita, a istočasno imamo za proizvodno delo samo delo v materialni produkciji. Tako pojmovanje še izvira delno iz neobogljene karakterja družbenega značaja dela. Ne glede na navedene omejitosti, imam v sestavku v mislih to vrsto proizvodnega dela.

Orodje - stroj - avtomatiziran tehnološki proces

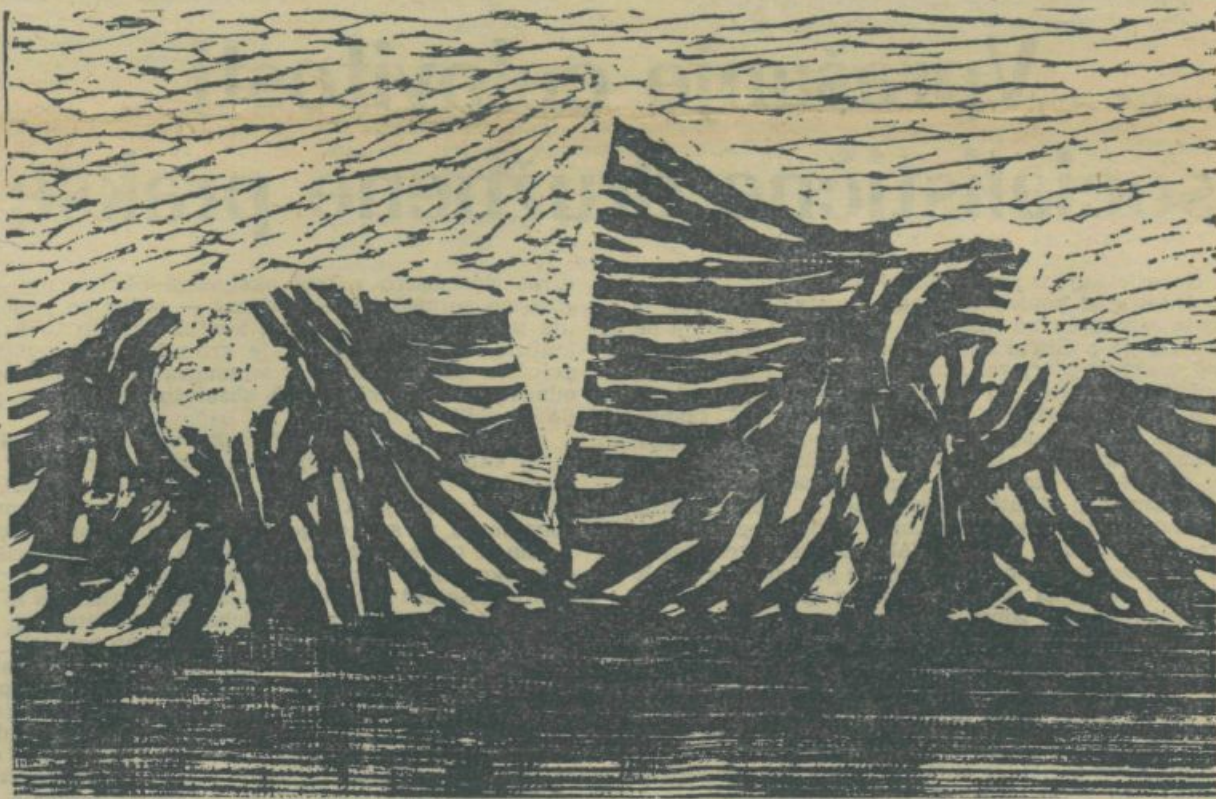
Današnja temeljna organizacijska oblika dela je tovarniško delo. To delo je strojno, mehanično. On je ukinil individualni, privatni karakter dela, ki prikriva njegov družbeni značaj. Vsebinska tega karakterja se je pokazala preko osiromaševanja individualnih del. To osiromašenje se je pri delavcu pokazalo tako, da je postal ravnodušen do različnih vrst del in je lahko dokaj svobodno prehajal od ene vrste do druge. Hitro se je lahko prilagodil katerikoli vrsti, ker razlika je obstajala samo znotraj enotnosti: mehanskega značaja dela. Gibanje delovnih sredstev odseva torej gibanje človekovega dela in obratno. Prvotna človekova sredstva so orodja. Orodje je vedno le izboljšava, podaljšanje, okrepitev človeških organov, toda nobena nadomestitev teha (Georg Klaus: Kybernetik in philosophischen Sicht, str. 382, Dietz Verlag 1961). Stroj pomeni osvoboditev orodij človeške roke. Stroj se ne razlikuje od orodja z ozirom na izvor energije, ampak po prenosu človekovih funkcij na stroj. Gornji zastareli kriterij pa še vedno lahko srečujemo v marsikateri enciklopediji in znanstveni razpravi. Najdemo ga tudi lahko v »Brockhaus Naturwissenschaft und Technik« na strani 472, Leipzig 1956. Stroj prerašča v sistem strojev, ta v tekoči trak, ta zopet v avtomatiziran proces, avtomatiziran proces enote in oddelka pa v avtomatično tovarno. To je seveda zelo groba in poenostavljena skica razvoja, dejanski razvoj je bil veliko bogatejši. Do nastanka strojne proizvodnje je diferenciacija orodij šla vzporedno z diferenciacijo človekovega dela, nato pa se vzporeden proces obrne v obratno potekajoča procesa: delovna sredstva postajajo vse bolj komplicirana, gredo v integracijo, človekovo delo pa v parcializacijo, a delovna sila v integracijo. Da je človekovo delo lahko prešlo na stroj, se je sam moral spustiti na nivo stroja. Čim bolj človek postaja siromašen, tem bolj bogat postaja stroj, ki je utelešena ustvarjalnost človekovih možganov in njegovih rok. Zgodovinska predpostavka je, da je stroj posredovan skozi človeka. Pri orodju je jasno videti, da je njegovo gibanje odvisno in to v veliki meri tudi od človekovih zmognosti. V strojni proizvodnji se vidi, da ta določitev od človeka popolnoma izgine, kar bi se tudi lahko hitro zaključilo iz Marxove misli, da je »dejavnost delavca ... po vseh platih opredeljena in regulirana z gibanjem mašinerije, a ne obratno«. (Grundrisse, Dietz Verlag 1953, str. 404). Tega se ni treba oprijeti z obema rokama, če se spomnimo, da Marx govori tudi o prirodnih mejah človeških zmognosti, na katere zadene težnja po nenehnem podaljševanju delovnega dne, ali nenehno povečanje intenzivnosti dela, vzporedno ob rasti produktivnosti. Gibanje delavca je res podrejeno gibanju mašinerije, njegov »prirodni« ritem je nabrušen, toda to še ne pomeni, da človekovo delo v svoji podrejenosti ne omejuje njegovega gibanja. Človek je tu še vedno člen tehnološkega procesa in tehnološko ni postavljen na svojo prirodno osnovo in človek ne na človeško. Oba še vedno drug drugega omejujeta, samo prvi v svojem gibanju, drugi pa v svoji podrejenosti. Mnogo so že govorili o humaniziranju stroja, kako njegovo konstrukcijo prilagoditi človeku; pri tem pa so pozabljali na dejstvo, da je hitri razvoj stroja bil omogočen s tem, da ni več posnemalet ročnega dela. Človek je skušal izboljšati prva orodja in stroje po analogiji s svojimi organi. To še prav tako velja za današnje kibernetične stroje. Revolucionarnost ni v prilagajanju človeka stroju ali obratno, temveč v osvobajanju obeh. To prizadevanje kljub temu ni treba ignorirati ali mu celo nasprotovati. Ta borba je podobna borbi delavskega razreda za zvišanje mezd. Marx ni nikdar obsojal te borbe, samo zahteval je, da borba ne zamegli temeljnega cilja, da se odstrani sama meza. Samo to zvišanje mezd namreč tudi prispeva k temu, da se odstrani sama meza. Ker ima stroj družbeno obliko kapitala, sene more ravnati po človeku, temveč nasprotno, svojo obliko hoče prignati do konca: spremeniti se v avto-

matičen sistem strojev, kjer se »reši« svojega nasprotnega pola-delavca. Tu se kapital v tej obliki proizvodnje postavlja kot absoluten, kjer skrivnostnemu oplajanju kapitala ustreza skrivnostno samogibanje mašinerije. Zdi se, da je kapital našel adekvatno formo proizvajalnih sil. Njegov ideal je dosežen: obstaja sam brez svojega nasprotja. Proizvodnja, kot proizvodnja profita, se tu pojavlja v najbolj čisti obliki. Vsi ostali cilji, ki so prej do neke mere opravičevali kapitalistično produkcijo in jo utemeljevali, kot je to prikazal Marx v analizi obtoka kapitala, so sedaj izginili. Cilj D...D je pogoltnil vse ostale. Ko se kapital postavlja kot absolut, se izkaže, da kot absolut ne more obstajati, ker je od svojega rajstva vezan na svoje nasprotje - delo. S tem, ko je delo izrinjeno, se morata delo in kapital ukiniti. Tu stoji tudi najbolj ostro nasproti opredmeteno delo na eni strani in delo v svoji subjektivnosti, toda subjektivnost zahteva opredmetenje, potrjevanje, da bi kot subjektivnost lahko obstajala. Ni se torej razvijal samo kapital, razvijalo se je tudi delo. DA delo ni imelo namena v samem sebi, se pokaže v tej razdvojenosti, ker ni delalo zato, da bi lahko delalo, ampak zato, da ne bi moglo več delati, da bi postalo nepotrebno in bi propadlo. Subjektivnost noče propasti, temveč se hoče polastiti, kar je ustvarilo. Meja bornirane načene produkcije se pokaže tudi kot meja potrošnje. To je meščanski mislec Friedrich Pollock izrazil: »Stroj lahko naredi vse, samo z eno izjemo: da kupi stvari, ki jih je produktivna« (Friedrich Pollock: Automation - Materialien zur Beurteilung der ökonomischen und sozialen Folgen, Europäische Verlaganstalt 1956, str. 290). Kapitalistični produkciji se kaže potrošnja kot nepotrebna ovira v oplojevanju kapitala, hoče biti produkcija brez potrošnje. Ta pa je toliko produktivna in potrebna, kolikor je produktivna potrošnja in v kolikor je pogoj profita. Univerzalni, podružbljeni karakter produkcije, opredmetene duhovne in telesne sposobnosti človeštva, se upira univerzalnemu tro-

šiti svoje sile le kot družbene, ne pa kot individualno silo, ki se razlikuje od družbene. Ko razlika izgine, merilo ni več potrebno. Avtomatiziran proces proizvodnje pa ravno kaže, da je produktivna sila individuov postala do takšne mere družbena, da so individualne razlike postale nepomembne. Človekova produktivna sila se je tako pomnožila, da jo ni treba več meriti. Merilo ni več potrebno, ko izginejo razlike. Merilo tudi ni več potrebno, ko je delo v neposredni obliki relativno reducirano na minimum in se vedno manjša z razvojem proizvajalnih sil, čeprav nenehno raste. To je Marx v svojem času takole izrazil: »Kolikor je delo v neposredni obliki prenehalo biti velik vir bogastva, preneha in mora prenehati biti delovni čas njegova mera in menjalna vrednost (mera) uporabne vrednosti: ali: »Sam kapital je protislovje v procesu, (s tem) da skuša reducirati po eni strani delovni čas na minimum, medtem ko ga po drugi strani vzpostavlja kot edino mero in vir bogastva« (Grundriss, str. 593). Nepotrebnost merila pomeni tudi, da se pogoji produkcije izenačujejo in ne morejo več nihati individualne ali sektorske produktivnosti okoli splošne družbene. Splošnost se tu reproducira kot posamična, ne pa kot idealna splošnost, ki izhaja iz niza posamičnosti in je pravzaprav posebnost, privilegij, monopol. Z ukinitvijo zakona družbeno povprečnega potrebne časa, se ukinja tudi zakon vreosti, ki temelji na prvem, čeprav ne velja obratno. To pomeni, da se človek do svojih proizvodov ne bo več obnašal kot do nečesa, kar se da kupiti ali prodati, ampak jih bo edinome lahko trošil, se na njih potrjeval, jih občudoval ter raziskoval itd.

Avtomatizacija in človekovo ustvarjalno mišljenje

Prva industrijska revolucija predstavlja po svoji tehnični plati mehaniziranje človekove roke. Mehanizacija je tudi zgodovinska predpostavka avtomatizacije. Nekateri avtorji, kot je omenjeni Pollock ali Kurt Doberer v svoji knjži

Anton Bivol, Lesorez II

šenju in potrjevanje te moči in sposobnosti. Naj dodam k temu Marxove misli: »Toda praktično, če se odstrani bornirana buržoazna oblika, kaj je bogastvo drugega kot v univerzalni menjavi porojena univerzalnost potreb, sposobnosti, užikov, produktivnih sil et. individuov?« (Grundriss ..., str. 387).

Avtomatizacija in zakon vrednosti

Človekova produkcija in potrošnja je bilo doslej gonjena na minimumu družbeno potrebnega delovnega časa. Mera njegove dejavnosti je bil čas. Ta je prirodna mera za gibanje. Potrjevanje in razvoj človekovih sposobnosti je torej določevala prirodna zakonitost. Človek torej ni bil določen po samem sebi, po proizvedeni predpostavki, temveč po prirodni predpostavki. »V bodoči družbi,« pravi Marx, »ne bo minimum potrebnega delovnega časa določeval potrošnja, temveč bo družba določevala čas, namenjen za proizvodnjo.« Ne bo čas določal človeka, ampak bo človek določal čas. Zakon družbeno potrebnega delovnega časa velja toliko časa, obstaja toliko časa, dokler individualno delo ni postalo splošno družbeno delo, dokler se individuum ne pokaže kot družbeni individuum, ki more

gi »Sinn und Zukunft der Automation« 1958, radikalno zastopajo tezo, da predstavlja avtomatizacija revolucionarno kvalitativno novo stopnjo, z globokimi družbenoekonomskimi posledicami, medtem ko pa lahko v knjigi »Das grosse Buch der Technik«, 1961, beremo popolnoma nasprotno trditev: »Tezo o avtomatizaciji kot drugi industrijski revoluciji je težko pregnati iz glave. Pri tem je avtomatizacija prav tako malo revolucionaren proces, kot je prihajajoče obdobje strojev. Avtomatizacija ni revolucionaren, temveč evlucijski tehnični proces. Kar more na avtomatizaciji biti revolucionarno, so njene posledice na človekovo družbo« (str. 482). Toda, da se lahko izvršijo revolucionarne posledice, morajo obstajati kvalitativne revolucionarne lastnosti. Običajna definicija avtomatizacije je kontrola strojev skozi stroje. Pod avtomatom seveda ni treba razumeti stroja, ki se absolutno sam od sebe giblje. Ze elementarni stroji so v tem ali onem oziru avtomati, v kolikor gotove funkcije izvršujejo brez določenih človekovih posegov. Toda v procesu avtomatizacije nastopi kvalitativno nov tip stroja, in sicer stroji, ki sprejemajo, obdelujejo in oddajajo informacije. Taki stroji

Nadaljevanje na 2. strani.

Človek in avtomatizacija

Nadaljevanje s 1. strani

ne najdemo mesta v moderni mašineriji, kot jo je definiral Marx, in ki sestoji iz naslednjih treh temeljnih elementov:

- pogonski stroj
- transmisijski mehanizem
- delovni stroj.

Kibernetika je postala teoretska osnova avtomatizacije in izhodišče za konstrukcijo tega novega tipa strojev. Konstrukcija teh strojev se gradi na principu obratne veze, sklopa, feedback, Rückkopplung, Rückmeldung. Tu je princip linearne kavzalnosti, ki je obvladoval dosedanje graditev strojev, doživel praktično zlom. Centralni pojem v klasičnem svetu strojev je bil pojem energije, tu pa stopa v ospredje pojem informacije. Idealni klasični stroj je nespremenljiv stroj, kibernetični stroj pa se bogati z dosežki svoje preteklosti, izboljšuje svoj način učinkovanja v času delovanja.

Klasični stroj funkcioniра najboljše na začetku svojega obstoja, kibernetični stroj pa funkcioniра na začetku najslabše. Kibernetika je tako globoko prodrla v najrazličnejše znanstvene discipline in jim prinesla tako revolucionarne aspekte, da se zahteva filozofska analiza teh dejstev in to pionirsko delo je odlično opravil že filozof Georg Klaus.

Danes poteka avtomatizacija človekovih rutinskih miselnih funkcij in problem ustvarjalnosti človekove glave se pojavlja v bolj izostreni obliki. Prvič v zgodovini človeške družbe se postavlja direktno vprašanje odnosa človekovega proizvoda in ne več samo odnos mišljenja do občutkov, zaznav, predstav, mišljenja v njegovi biologiji, psihiki določenosti ali v kakšni drugi relaciji. Vse doslej se je res človekovo mišljenje tudi opredmetovalo, ponavljalo v različnih proizvodih, toda nikjer ne po svoji formi kot danes. »V parnem stroju, elektrarni, orodnem stroju in letalu učinkuje priroda nekako za sebe in človek ji je le dal obliko in smer. V elektronskih računalnih strojih se je nasprotno duh uresničil, govorejeno s Heglom, v prirodi poznanjih tako, da človek na tem modelu svoj lastni duh hkrati bolje in globlje razume, kako ta njegov duh funkcioniра« (cit. de, str. 406). To, kar stroji izvršujejo, ni mišljenje, to je samo fizikalna forma zapisa miselnih operacij. Nekateri na osnovi istega rezultata zaključijo, da stroji mislijo, toda to ni osnovano. Mnogi veliki strokovnjaki na področju kibernetike, tako na Vzhodu kot na Zahodu, so na osnovi tega zapadli v trditev, da stroji mislijo, to pa samo kaže kako nefilozofsko so dojeli mišljenje. Eden te-

meljnih pojmov kibernetike je gotovo algoritem, ki preprosto pomeni sistem pravil, na osnovi katerih stroj more izvršiti določene funkcije. Toda danes že obstajajo stroji, ki nimajo strogo fiksnega programa, ampak ki nasprotno celo sami med procesom delovanja formirajo. Načelno je možno, da se avtomatizira vsaka dejavnost, za katero obstajajo pravila. Človekovo mišljenje, ki vztraja pri pravilih, se jih drži, jih ponavlja, je za človeka s stališča stroja nevedno, neustvarjalno, ponavljalno. Ustvarjalno mišljenje je torej edino tisto, ki se ne ustavi pri nobenem doseženem, katero je temeljna karakteristika, je večna negacija. Dosedanji kibernetični stroji še posnemajo človekove miselne funkcije in zato mnoge analogije zapelje v istovetnost, toda verjetno, kot nam kaže zgodovina tehnike, se bodo ti osvobodili te analogije in s tem se bo znatno razširila možnost njihovega nadaljnjega razvoja.

Avtomatizacija ne reducira potrebnega delovnega časa na minimum, temveč nasprotno, briše samo razliko med potrebnim in »nepotrebnim«, ne nujnim delovnim časom, ki naj bi bil namenjen za umetnost in znanost, šport, zabavo itd. Vsi tisti, ki vidijo generalno rešitev in jo skušajo najti v prostem delovnem času, posredno priznajo, da le delo, proizvodnja, prokletstvo za človeka, ki bo vedno obstajalo. Današnja stopnja razvoja proizvodnih sil pa nam kaže že veliko bolj jasno kot v Marxovih dneh, da se proizvodno delo spreminja v ustvarjalno delo, kjer je človek postavljen na lastno osnovo in proizvaja v prvi vrsti po lastni meri. Človek ne bo proizvajal tedaj, ko ne dela, v nedeljo. Ustvarjalnost in integracijo človekove osebnosti je v splošnem mogoče doseči, ko obstaja tudi opredmetena integracija njegovih družbenih organov. Produkcija je in bo vedno obstajala kot pogoj za človekov obstoj in kot tako je do neke mere tudi sredstvo za obstoj, toda to dejstvo je popolnoma lastno človekovim smotrom v produkciji. Do sedaj se je cilj produkcije vzdrževal skozi njegov značaj sredstva, sedaj pa bo sredstvo določeno po smotru in mu bo podrejeno.

Problem avtomatizacije ni delan, ampak je totalen. Avtomatizacija za socialistične dežele lahko pomeni samo revolucionaren razvoj obstoječih revolucionarnih pridobitev, za kapitalistične dežele pa pomeni nujen poziv, da se odrečejo temeljnim predpostavkam svoje družbene reprodukcije. Treba je, da v tej novi luči ocenimo Marxovo teoretično misel, njegov horizont in s tem zgodovino in perspektivo človeka. Avtomatizacija že v mnogih deželah vse bolj invenzivno spreminja celotno družbenoekonomsko strukturo. Treba je, da mislimo na začetek, ne pa na zrel rezultat, ki je že v razkroju.

Menim, da se moramo študentje filozofije usmeriti tudi

na to, da bomo v detajlih prikazali pota dialektičnega odnosa človek—delovno sredstvo, ne pa, da bomo celotno človekovo bogastvo odpravljali z dolgočasnim ponavljanjem, da je ono le sredstvo ipd. Pri taki površnosti mislim, da nas popolnoma upravičeno zadene analogen občutek, kot ga je Marx usmeril na psihologe in na njihovo znanost: »Vidimo, kakor je zgodovina industrije in nastalo predmetno bivanje industrije odprta knjiga človeških bistvenih sil, ki do sedaj ni bila pojmovana v svoji povezanosti s človekovim bitjem, ampak vedno samo v zunanjem

odnosu koristnosti, 1. ... Psihologija, za katero je ta knjiga ... torej najbolj pristopen del zgodovine zaprta, ne more postati stvarna, vsebinska in realna znanost. Kaj da sploh mislimo o znanosti, ki imenitno abstrahira od tega velikega dela človekovega dela in ne občuti v sami sebi svojo nepopolnost vse dotlej, dokler ji tako razširjeno bogastvo ne kaže nič, razen morda nekaj, kar se mora reči z eno besedo: »potreba«, »prosta potreba«. Kaj naj mi filozofi mislimo o sebi in drugi o nas, ki to človekovo bogastvo pogosto odpravljamo z eno samo besedo: sredstvo, enostavno sredstvo. Smo še daleč od tega, da bi se strinjali s celotno Heideggrovo koncepcijo tehnike, pa vendar mislim, da je on s svojo tezo, da je tehnika neke vrste razkrivanje, t. j. dogajanje resnice, ki je sicer izzivanje, daleč pustil za seboj tiste marksiste, ki dolgočasno ponavljajo, da je tehnika sredstvo in pika.

Poleg navedene literature v tekstu sem se posluževal še naslednjih.

1. Enciklopedija sovremeni tehniki — Moskva 1962;
2. Vozmožnoe i nevozmožnoe v kibernetiki — Moskva 1963.
3. Herman Ley: Dämon Technik? — Berlin 1961.

Andrej Kirn

Vprašanje celovitosti socialistične družbene prakse

Nadaljevanje iz prejšnje številke

Odpira se kopica vprašanj. Dejstvo je, da se je gibalna samoupravna iniciativa v zadnjem obdobju na univerzi po politični logiki. Toda kakšne narave? Ali smo z akcijo potrjevali samoupravnost študentskega družbenega sveta, ali ga zanimali v osnovi, mistificirali samoupravljanje in naš družbeni svet. Članki, ki smo jih študentje pisali v Tribunu, niso bili problemski, ampak v vsej osnovi konfliktne narave; ni šlo za graditev konceptov, ampak za zaostrovanje njih nasprotij; skratka gibalni smo se v skrajnostih, v zaostrovanju konceptov brez istočasnega sinteziranja. Kaj pa v Naselju? Ali smo se opredeljevali po argumentih, ali po tem, kdo je govoril? Ne bi odgovarjal na lastna vprašanja! Način opredeljevanja je pokazal, da smo zopet ločili obliko od vsebine, še več; celo »pogum« od vsebine. Ali ne izhajajo lahko iz tega simptomatični zaključki, da manjka vsem v dvorinah poguma; da ga mora nekdo namesto nas poosebljati. Ne samo, da nam je zmanjkal pogum v nastopanju, ampak celo v opredeljevanju po argumentih.

Politična logika je torej pokazala ozko politično naravo. Od zborovanja se je že pričel ugotavljati, kdo je v manjšini oziroma v večini. Razumljivo je, da je vsebina morala stopati v ozadje in bili smo tik pred tem, da naj bodo dnevni okvir socialistične politike Topla greda in klasični politični posegi.

Če tako politiko tretiramo z vidika realnih možnosti socialistične politike, samoupravne politike, potem pomeni, da je postala družbeno nefunkcionalna. V politiki smo se zanimali kot subjektivni družbeni faktor. Politika kot družbena dejavnost je dobila karakteristike odtujene sfere, dobila je karakteristike sferne logike in je začela prisilno povratno učinkovati:

1. Ker je narekovala k ukrepom ozke politične narave, k ukrepom, ki bi imeli administrativni prizvok; istočasno pa jo je od teh ukrepov odvrčalo spoznanje, da bi samo kvantitativno afirmirali socialistične sile in ne bi sproščali socialistične vire, kvaliteto socialističnih odnosov.

2. Posledice političnih ukrepov bi bile naslednje: ustvarjali bi pridružene situacije, v katerih bi se začeli prikrito anonimno ustvarjati pozitivni elementi sferne strani, istočasno pa bi potekali poskusi diskvalifikacije članov.

To je v današnjih pogojih politična logika, ki razume pod kritiko zaostrovanje konceptov brez istočasnega sinteziranja, ki ni problemska, ki zavrača obstoječo zgodovinsko sintezo in s tem posredno kaže na to, da ji gre za svojo zgodovinsko sintezo. Kdorkoli sprejema danes kulturno poslanstvo v tem akcijskem okviru, naj odgovorno sprejema »nekul-

turno poslanstvo v tem akcijskem okviru, naj odgovorno sprejema »nekulturno« — politično ponašanje te akcije do poslednjih konsekvenc. Ni to kriza kulture, v kolikor pa je, je kriza kulturne politike določene skupine, ki je v samoupravnem družbenem odnosu in nasproti njemu absolutizirala njegov politični vidik.

Kot smo spoznali, je Tribuna adekvatno odražala to situacijo: študentje smo (tudi po svojih predstavniki) označevali njen koncept, da v osnovi ustreza; situacija, ki smo jo ustvarjali na slehernem zborovanju, pa smo dolgo časa smatrali za avtentično. V tem je treba ločiti dvoje: mislim, da je bil dosežen dejansko korak naprej, če situacijo do pred kratkim ocenjujemo kot »družbeno angažirano, kritično« in če to primerjamo z nekakšnim lebdjenjem v situaciji, ko so potence še neizvedene. Pred leti smo zapisali, da smo enotnost nekritičnih zamenjali z neenotnostjo kritičnih. Toda dejstvo je, da smo pristali na grupno politično delovanje in se začeli gibati na naslednjem nivoju: teza, antiteza, dve resnici o obstoječem, dve zgodovinski interpretaciji, iz česar bi v doglednem času kot sinteza lahko izplavala samo administrativna logika. Tako delovanje pa je istočasno zanimalo in zaničuje avtentičnost naše družbene angažiranosti, je mistificiralo situacijo, raztegnilo problem zgolj na ideološko kopito, vsakodnevno pa utapljalo idejo v politiki in študenti smo se gibalni stalno na meji frontalno protidružbenega (opredeljevanja).

Žal taka politika — ozkogrupno politično delovanje — ne dosega največje možne stopnje v reševanju problemov, ker se reducira predvsem na opredeljevanje o problemih. Na univerzi se je izkazalo, da je začela legitimacija pripadnosti nadomeščati vsebinski kriterij in ideološki faktor je odpravljal resnično ustvarjalnost akcije. Kaj je bilo torej z resnico, ki govori o tem, da se morajo subjektivne sile v socialistični politiki neprestano podrejevati, ne pa zanikovati. V preteklih dveh letih smo se zavedali te resnice, angažirali smo se za reševanje protislovij naše družbene eksistence, toda v popačeni obliki, v nerealnem grupnem aktivizmu. Ni bila napaka v tem, da smo se opredelili na konfliktno zaostritev študentskih interesov, ko (če) so bile vse ostale možnosti izčrpane, ampak da smo vsiljevali konflikt interesov kot trajno opredelitev. To pa je bilo nerealno, ker smo zanikovali dejansko možnost, da bi se negirala nasprotja, ki so sestavni del celovitega družbenega procesa z organskim razreševanjem po samoupravni, po demokratični poti. (Nasprotja so tu mišljena kot element protislovnosti družbenega odnosa).

V zadnjih dveh mesecih govori marsikaj o tem, da dosegamo tretjo stopnjo, fazo sinteze v naši politični angažiranosti. Dveletna praksa, v kateri smo izsiljevali izključno politične rešitve, bili pa na jeziku

neprestano proti njim — bo morda postala izhodišče, da nadvladamo dosedanje politično kroniko. To pa nikakor ne pomeni absolutno ukinitve političnega značaja naših prizadevanj in akcij, ampak njihovo vraščanje v neposredno delo, s slehernim odnosom in pri vsakem študentu. Naloga politične analize je osvetlitev dosedanjega prizorišča, še posebno, ker nam to jasneje omogoča zadnja časovna distanca. Osvetlitev prizorišča pa pomeni, da pokažemo njegovo politično dimenzijo, da ugotovimo svoje mesto v dosedanjih konfliktih situacijah, skratka, da postanemo nosilci situacije tudi njeni kritiki.

Dejstvo je, da še dolgo ne bomo izključili konfliktnih interesov kot političnih konfliktov. Vzemimo samo primere prekinitve dela ... in konec koncev spomnimo se na vlogo in upravičenost ustavnega sodišča. Socialistična akcija se bo gibalna v vsem tem razdobju na razponu politične politike — samoupravna politika; istočasno bo presegala politično reševanje in bo to reševanje postajalo integralni del, neodtujljiv del samoupravnega odnosa in procesa. Skratka, socialistična praksa — dokler je to ne izključuje konfliktnih situacij kot političnih konfliktov, socialistične sile pa se morajo v pogojih samoupravljanja načelno opredeljevati proti njim. Vsaka druga pozicija vsebuje nevarnost, da se posebni interes razraste v politični avanturizem.

Realni teoretični problem, ki izhaja iz vsebine socialistične politike, je danes naslednji: Če hočemo zagotavljati celovitost socialistične družbene prakse, se ne smemo doktrinarne izogniti nobenega problema. Efekt bo v taknem primeru samo ta: nekdo bo prevzel zanikani problem in naredil z njim kariero. Z vztrajanjem na doktrinarne zanikanju se bo zanikani problem politično krepil, skupina, ki ga bo razvijala, pa bo prej ali slej dobila opozicijski politični značaj. S tem pa bi pristajali na politiko posebnega interesa.

Opredelitev na samoupravljanje je opredelitev na demokratično reševanje družbenih protislovij, je opredelitev na razvijanje protislovne narave družbenega procesa in njegovo demokratično razreševanje ... preden se družbena protislovja razrastejo v konfliktna, v politična nasprotja. Samoupravljanje omogoča neposredno družbenost in nasprotuje gibanju v ozkih političnih nasprotjih, pomeni to njeno mistifikacijo.

Kot je bilo že rečeno: situacija na univerzi zahteva jasno opredelitev in če smo doslej lagodno ploskali dramam, ki smo jih igrali na odrh, je potrebna treznost v dvorinah. Toda prvo je drugemu pogoj. Oder je pomenil izigravanje študentske zavesti. Treba je, da jo pričnemo uveljavljati in se poslovimo od mistifikacije. Ob tem pa moramo stalno razmišljati naslednje:

1. Da je bilo možno študentsko zavest izigrati. Potrebno se je spraševati po tem, kaj je ta »zavest« prej delala.

2. Iz te politične logike se ne smemo učiti samo študenti, potrebno je široke politične analize.

Ivan Hvala

OPOMBA

Sestavek predstavlja nadaljevanje prispevka Situacija in alternativa — iz Zasnov št. 2 ter Vprašanje celovitosti družbene prakse iz Zasnov št. 3.

Akumulacija kapitala kot faktor ekonomskega razvoja v deželah južne in vzhodne Azije

V zadnjem času smo priča vse večjemu zanimanju svetovne javnosti za probleme mednarodne politike, ekonomike in prava. Toda to zanimanje se ne kaže samo v težnji po objektivnejšem informiranju svetovnih dogodkov, temveč tudi v težnji razumevanja ozadja, vzrokov in motivov teh dogodkov. Osnovno protislovje v današnjem svetu je protislovje med razvitimi in nerazvitimi deželami oziroma deželami v razvoju. Ni dvoma, da je proučevanje problemov dežel v razvoju kompleksno in težavno. Zato ta problem istočasno obravnavamo z ekonomskega, socialno-političnega, etnološkega, psihološkega itd. aspekta. V svoji seminarski nalogi sem osvetlil problem predvsem z ekonomskega in političnega aspekta. Omejil sem se predvsem na dežele južne in vzhodne Azije. Glede na to, da je akumulacija eden temeljnih faktorjev ekonomskega razvoja, sem v svoji nalogi poudaril problem akumulacije v teh deželah.

Proces akumulacije v južni in vzhodni Aziji se srečuje skoraj z istimi problemi kot ostale dežele v razvoju, če se ne s hujšimi. Samo če pogledamo povprečni per capita dohodek 84 dolarjev, je med najnižjimi na svetu. Navedene dežele dosežajo relativno najvišjo stopnjo akumulacije šele pri relativno najnižji stopnji razvitih dežel, kar je posledica nizke institucionalizirane ekonomije.

Razmerje med nivojem per capita dohodom in neto domačo akumulacijo 1950–1959 kaže, da dežele Indija, Ceylon, Burma in LR Kitajska, čeprav imajo per capita dohodek nižji od 100 dolarjev, so med deželami z najvišjimi akumulacijskimi stopnjami tega dela Azije, kar pomeni da akumulacija ni odvisna samo od per capita dohodka, temveč tudi od ostalih faktorjev družbeno-politične in ekonomske narave.

Neto stopnja domače akumulacije je v največji meri odvisna od privatne, razen pri Ceylonu in LR Kitajski. Odvisnost domače akumulacije od privatne je tesna, zaradi slabega državnega sektorja, neučinkovite administracije in pretežnega kmetijskega sektorja ter zaradi usmerjenosti gospodarstva s strani kolonialne dominacije ter veleposestnikov, ki skušajo konzervirati stare odnose. Ruralno prebivalstvo dosega vedno večji razkorak z mestnim. Zaradi vedno hujšega siromašenja je sposobno vedno manj akumulirati. Razpoložljivi dohodek gospodinjstev pri azijskih deželah v razvoju je mnogo višji od razpoložljivega dohodka razvite Japonske. Toda % akumulacije od BNP je pri domačinstvih Japonske mnogo višji, kar je značilno za razmerje med razvito in nerazvito ekonomijo.

Veleposestniki in oligarhi izjemajo množice, sami pa akumulacijo nefunkcionalno trošijo. Vzrok ekonomske nefunkcionalne akumulacije je v lastninskih odnosih, ki ne omogočajo spreminjanja nefunkcionalne akumulacije v funkcionalno. Bogati sloji so v teh deželah zaradi tega relativno bolj bogati kot v razvitih deželah.

Popolnoma odločilno vlogo pri akumulaciji v celoti igra državna akumulacija pri LR Kitajski.

Državna akumulacija je skoraj v vseh deželah izredno nizka, kar je posledica neenakomernih obdavčitve, neučinkovite administracije ter v oblast infiltrirane oligarhije in veleposestnikov. Vlade se tako zatekajo k inflaciji in indirektni obdavčitvi, kar gre v največji meri za neekonomske investicije; birokracijo, vojsko, kar spravlja državo v še večjo odvisnost od privatne in tuje akumulacije.

Akumulacija iz amortizacijskih virov v sklopu bruto domače akumulacije je pri deželah južne in vzhodne Azije z ozirom na razvite dežele relativno nižja od razvitih dežel. Verjetno je to pojav tudi dezinvestiranja (npr. pri Indoneziji, Pakistanu in Filipinih), kjer je glavni vir bruto akumulacije ravno amortizacija.

Dežele južne in vzhodne Azije niso absolutno prenaseljene, temveč z ozirom na svojo materialno bazo bi lahko rekli, da so relativno prenaseljene. Pretežno gre v teh deželah za potencialno delovno silo.

Realna akumulacija, to je organizirana potencialna delovna sila, je možna samo preko sprememb v celotnem družbeno-ekonomskem življenju dežele s strani subjektivnih sil.

Akumulacija iz mednarodnih transferov v obliki kapitala predstavlja znatno postavko le pri Formozi in Južni Koreji.

Dežele z najvišjo populacijo razpolagajo z najnižjo tujo akumulacijo, kar kaže diskriminatorski odnos mednarodnega kapitala do teh dežel. Poleg tega se tuja akumulacija pretežno porabi za poravnava dolgov v plačilni bilanci.

Vpliv zunanje trgovine na akumulacijo je negativen. Zadolžitve v plačilni bilanci azijskih dežel v razvoju vedno bolj naraščajo.

Z analizo hočem pokazati, da je problem akumulacije v deželah južne in vzhodne Azije bolj političen kot ekonomski. Poleg tega je ta proces tesno vezan z vsemi ostalimi procesi v teh deželah. Stekanje družbene akumulacije v roke ekonomsko sterilnih slojev, je glavna ovira, da nacionalne ekonomije ne razpolagajo z zadostno mero akumulacije za svoj gospodarski razvoj.

Zato problem, tako akumulacije kot ekonomskega razvoja, lahko reši samo pozitivna akcija subjektivnih sil, ki se v teh deželah vedno bolj osveščajo v smeri socializma.

Južna in vzhodna Azija spada med najbolj nerazvite dele sveta. Toda prav v tem delu Azije se nahajajo dežele z največjim potencialom delovne sile. Ta delovna sila je ravno zaradi ekonomske zaostalosti ostala še vedno potencialna in v manjši meri produktivna. Zaradi bogatih naravnih virov so se v tem delu Azije vedno križali interesi kolonialnih sil. Zato se je do nedavnega bogastvo teh dežel predvsem kopičilo pri domačih veleposestnikih in inozemskih bankah. Imperializem je v teh deželah ustvaril dualizem družbeno-ekonomske strukture, gradil moderni eksportni sektor (izkoriščal rudna bogastva, formiral plantažni sistem agrarne produkcije itd.), ki je služil razvoju ekonomij kolonialnih sil. Celotno gospodarstvo teh dežel je bilo tako skoraj izključno vezano na zunanji trg. Notranji trg je stagniral, ali celo nazadoval — na primer (Indija). Vse to je omogočilo kolonialnim silam resnično konzervirati družbene odnose, skoraj fevdalno družbeno strukturo, ki jim je bila tudi eden izmed faktorjev eksploatacije. Za ilustracijo naj omenim, da dežele: LR Kitajska, Severna Koreja in Severni Vietnam predstavljajo 26.1% svetovnega prebivalstva in razpolagajo le s 4.4% svetovnega bruto nacionalnega dohodka. Še bolj jasno kaže nerazvitost Azije kot celote navedena tabela:

Per capita dohodek na prebivalca po nekaterih regijah in državah za leto 1961 v ameriških dolarjih.

Dežele	Per capita dohodek
Afrika	100
Azija	84
Latinska Amerika	311
Zapadna Evropa	1.091
ZDA	2.790
SSSR	818
Kitajska	87

Vir: UN Statistical Yearbook 1961

Tabela kaže velike disproporce v per capita dohodku za razvite in nerazvite dežele. Najhujši disproporc je dejansko med celotnim ostalim svetom in nerazvito Azijo. Per capita dohodek Azije znaša samo 84 dolarjev, kar je za 16 dolarjev manj kot v Afriki. Per capita dohodek ZDA nasproti Aziji pa je v razmerju 33.2:1, SSSR skoraj 10:1 in zapadne Evrope 13:1. Še slabše je to razmerje za LR Kitajsko, katere per capita dohodek niti ne doseže azijskega povprečja. Vsi podatki nas opozarjajo na nerazvitost Azije kot celote.

1. AKUMULACIJA KOT FAKTOR EKONOMSKEGA RAZVOJA

Akumulacija spada med najvažnejše faktorje ekonomskega razvoja in predstavlja osnovo družbeno-ekonomskemu napredku vsake dežele. Toda kljub temu da predstavlja osnovo napredka, ni to še napredek sam. Proces, ki je tesno povezan s procesom akumulacije, je proces investiranja, kajti šele smotno investiranje sproži razširjeni proces akumulacije in s tem razširjeno reprodukcijo družbene proizvodnje. Akumulacijo lahko označimo tudi kot ekonomski presežek pri neprestanem večanju produktivnosti človeškega dela. Z drugimi besedami lahko rečemo, da je akumulacija tista količina družbene proizvodnje, ki jo dana družba v določenem časovnem obdobju proizvede, toda je neposredno in takoj ne potroši. Akumulacija kapitala je značilna za vsako družbo, vprašanje pa je, kdo s tem nakopičenim bogastvom razpolaga ter, ali je to bogastvo smotno vloženo ali nesmotno. Temeljno vprašanje je vprašanje funkcionalne in nefunkcionalne akumulacije. V nerazvitih deželah še danes v veliki meri z nakopičenim bogastvom razpolagajo veleposestniki in tuji kapital. Smotno vlaganje akumulacije v investicijsko potrošnjo je povsem odvisno od družbenega razreda, ki je na oblasti in odnosov, ki jih ta razred vzdržuje ter investicijske politike, ki jo vodi ta razred. Glavni problem pri procesu akumulacije v nerazvitih deželah je velika količina nefunkcionalne akumulacije predvsem v rokah veleposestnikov, ki onemogoča hitrejši razvoj produktivnih sil. Poleg tega je proces akumulacije, zaradi monokulturnega eksportnega sektorja vezan na procese v gospodarsko razvitih deželah. To pa predvsem zato, ker je kolonialna dominacija dežel razvitega dela sveta, monokulturno gospodarstvo dežel v razvoju tesno vezala na svoje matične ekonomije.

1. Bruto agregirana akumulacija

Proces akumulacije v južni in vzhodni Aziji se srečuje z istimi problemi kot v ostalih nerazvitih deželah. Lahko rečemo še s hujšimi, saj nam o tem govori že uvodna tabela 1. Povprečni per capita dohodek Azije je 84 dolarjev, kar pomeni najnižji per capita dohodek, ne samo proti razvitemu delu sveta, temveč tudi proti nerazvitemu. Empirična analiza nerazvitih dežel južne in vzhodne Azije nas bo opozorila predvsem na vire, možnosti in na dejansko akumulacijo v teh deželah.

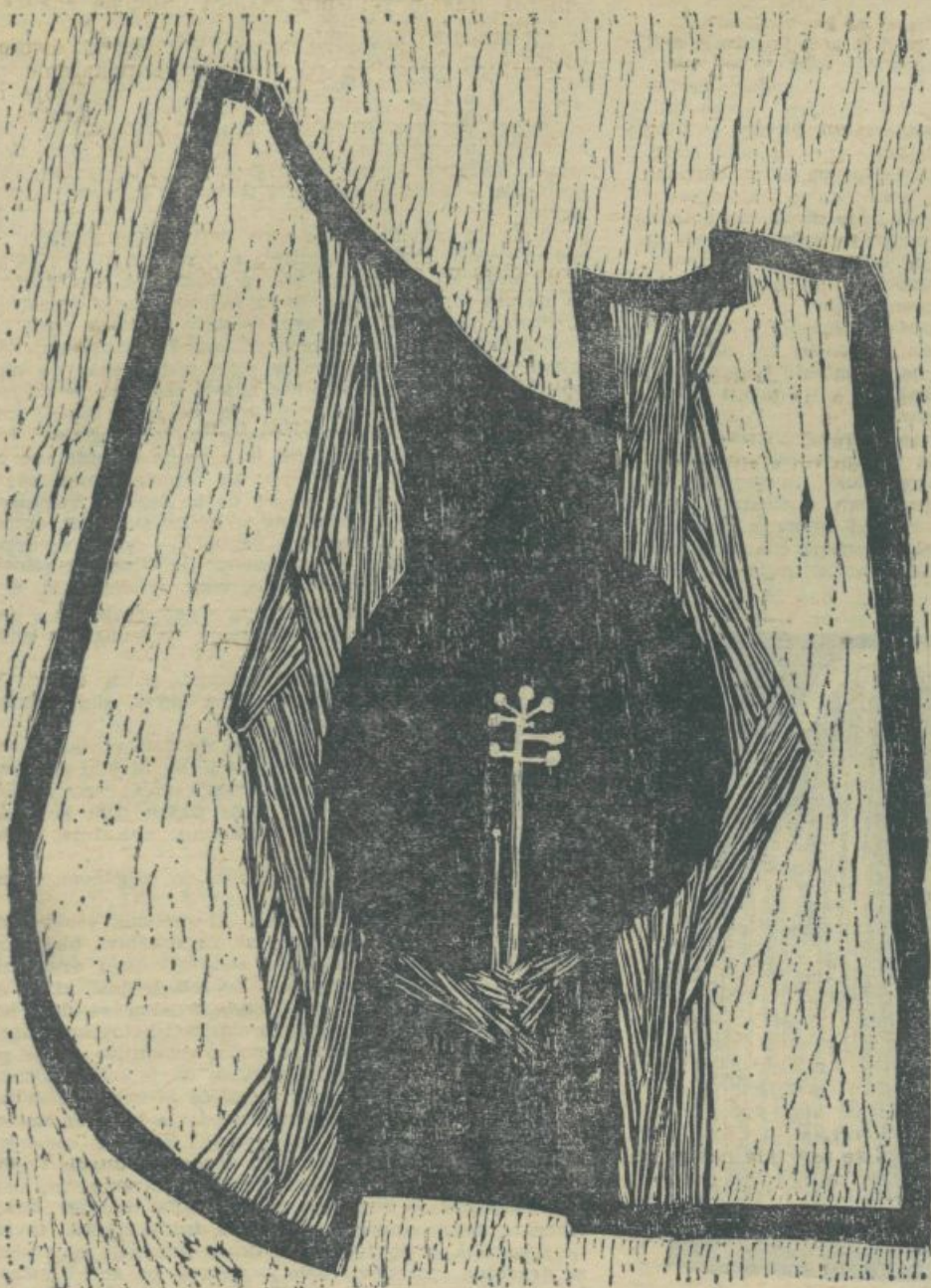
Stopnja bruto domače akumulacije za dežele južne in vzhodne Azije (v procentih od bruto narodnega proizvoda — 1950 do 1959)

Razvite dež.	bruto, dom. akumulacija	azijske dežele v razvoju	bruto, dom. akumulacija
Japonska	28.7	Malaja	22.0
Norveška	27.1	Burma	19.4
Zahodna Nemčija	26.3	LR Kitajska	16.8
Italija	19.5	Indija	14.9
ZDA	18.6	Tajska	14.3
Francija	18.4	Ceylon	12.7
Belgija	17.6	Formoza	9.6
Anglija	15.2	Filipini	6.9
		Pakistan	6.0
		Indonezija	5.8

VIR: Economic Survey of Asia and Far East 1961, stran 63. — World Economic Survey 1960, stran 19.

Primerjalna tabela stopenj bruto domače akumulacije azijskih dežel v razvoju z razvitim delom sveta kaže, da dežele južne in vzhodne Azije dosežajo relativno najvišjo stopnjo akumulacije šele pri relativno najvišji stopnji za razvite dežele. Prav gotovo so v samem procesu akumulacije zakonitosti, ki vplivajo na to, da je v teh deželah obseg akumulacije mnogo manjši kot v industrializiranih deželah. Akumulacijo kot statistični agregat sestavljajo in ustvarjajo vsi procesi, ki žive v narodnem gospodarstvu določene dežele. Zato moramo iskati zakonitosti akumulacije tako v bazi kot v nadstavbi. Tabela 2 nas opozarja, da dežele v razvoju južne in vzhodne Azije nasproti razvitim deželam relativno malo akumulirajo. Ta fenomen nizke stopnje akumulacije se kaže poleg ostalih faktorjev tudi v nizki institucionalizirani ekonomiji. Ta zakonitost pride še bolj do izraza, če pogledamo na sestavne dele bruto akumulacije.

MIRKO BUNC
(Se nadaljuje)

Anton Bivol, Lesorez I

„KRITIČNA“ KRITIKA

— Pojavil se je odvetnik družbe s projektom, ki spravlja »negospodarsko panogo, kot je kultura, pod varštvom družbe, ki s tržnimi mehanizmi vrednoti njeno delo«, zagovornik mentalne prevečitve (beri cenzure), apeloget in privrženec ekskluzivnega ali celo ekstenzivnega ekonomskega determinizma ter, da bo mera polna, še (seveda) eden tistih, ki jim je neljub že sam izraz dialog — »glej Tribuna 4. 7. 1964, M. Kerševan — Na temo Perspektive brez strehe«. Ob zadnjem ljubeznivem pojasnilu bo bralec zvedel, pa če bo pogledal Tribuno ali ne, da sodi vrh vsega še med tiste, ki niso bili niti takoj v začetku odločno proti »administrativnim posegom v kulturo«. (Kolikor se bo potrudil in posegel po nasvetovanju Tribuni, bo sicer ugotovil, da je sploh ni in, če bo sam poiskal pravo, da je v inkriminiranem članku celo res enkrat omenjen izraz dialog — in sicer kot »ukinjanje dialoga«. Ob tem bo lahko sklepal: 1. da postavljanje besed v narekovaje lahko res pomeni antipatičnost izraza, lahko pa na primer zgolj oznako vsakdanje krilatice; 2. da eventualna antipatija do ukinjanja dialoga nikakor ne pomeni tudi njegovo odklanjanje, temveč prej obratno. Kolikor bo štel potem obtožbe M. Vakanja na račun avtorja članka za podtikanje ... kaj hočemo, polemika je pač polemika.)

»Ne vem, toda zdi se mi,« (da uporabim avtorjev vzorec za »mečvrsto fiksacijo v nezmotljivost svojih argumentov in se tako izognem očitani avtoritativnosti), da je le taka predstava in sveta jeza ob njej lahko privedla do take kritike mojega članka Delovni princip in avtonomija dela, kakršno je podal M. Vakanja v članku Poenostavljena apoloģija v 3. številki Zasnove.

Lahko bi imel potvorbe take vrste, kot sta med drugimi na primer:

— trditev, da imam neko konstrukcijo »za utopijo, zaradi tega, če jih zreduciram na eno dilemo, ki jo te konstrukcije skušajo preseči« (ko namesto tega nesmisla v članku razločno pišem: »... da so te konstrukcije ali utopične ali pa se ... zreducirajo«)

— trditev, da mi dejstvo, da »razprava o njih očitno ni vprašanje dneva«, predstavlja dokaz neutemeljenosti teh konstrukcij (ko je iz teksta razvidno, da imam to le za razlog, da se ne spuščam v njihovo natančnejšo obravnavanje),

— za navadno podtikanje po logiki, »saj obravnavanega teksta nihče ne bo znova bral«, če ne bi dva druga primera kazala, da lahko gre zgolj za nerazumljivo površnost pri branju in obravnavanju teksta. Za pisca kritike pač ne more zadostovati izgovor, da je za nepravilno tolmačenje kriv slab stil, z množico odvisnikov obremenjenih stavkov, čeprav bi bil tak očitek sam po sebi verjetno povsem upravičen.

»Zanimivo bi bilo vedeti: kako je mogoče najprej citirati, da vir težav našega samoupravljanja ni toliko v neustreznosti obstoječega modela, ampak v pogojih stvarnosti, ki sami ravno pogojujejo in zahtevajo izbiro modela, ki je z vidika logičnosti in doslednosti lahko tudi neustrezen in kompromisen, je pa zato stvarna« — takoj za tem pa vprašati, kakšni so pogoji stvarnosti, »ki sami ravno ... zahtevajo izbiro modela, so pa obenem z vidika doslednosti in logičnosti lahko tudi neustrezní in kompromisni« (podčrtal M. K.), čemur sledi dolga tirada o tem, kako M. Kerševan razlaga pogoje stvarnosti, medtem ko ni ta o svojem pojmovanju pogojev stvarnosti (žal) napisal niti besedice.

Kako je mogoče v citiranem odstavku, kjer govorim, da morajo drobno blagovni proizvajalci prepustiti svoje proizvode trgu, da dobe preko njega ekvivalent za v proizvod vloženo družbeno potrebno delo, če nočejo propasti ... odkriti, da posiljujem bralca z »razlago, kje blagovni producentje izvedo za resnično vrednost blaga ... katero je moč najti v vsakem učbeniku politične ekonomije«. Razen če seveda avtor meni, da prepuščajo blagovni producenti svoje proizvode trgu zato, da bi tam zvedeli za njihovo vrednost. Toda kaj takega žal ni zaslediti v nobenem učbeniku politične ekonomije, pač pa v marsikateri glavi po slabo prebavljeni izpitni snovi iz politične ekonomije.

II.

Avtor hoče najti v mojem članku model za družbo nasploh in projekt za negospodarska področja posebej, opise stvarnih procesov v naši družbi, dialog z določenimi skupami naših kulturnih krogov, odnos do virov težav našega samoupravljanja ... Tega v članku ni, ker pač nisem imel nobenega od namenov, ki bi jih avtor od mene želel. Kako le more pričakovati, »da bom skušal odpreti dialog med

... določenimi skupami v naših kulturnih krogih in seboje; tako megalomanski želja — hvala bogu — nimam.

Zato me tudi »ugotovitev« o neustreznosti mojega modela, nepoznavanju stvarnih procesov v naši družbi, ekonomskemu determinizmu, nezaupanju v progres sedanjih oblik delavskega samoupravljanja preveč ne prizadenejo.

Namen članka je bil kritika tako imenovanega principa avtonomije dela oziroma določenih njegovih interpretacij; njena osnova je v bistvu res tavitološka konstrukcija — kot mi avtor enkrat začuda točno očita — da je (družbeno) delo družbeno delo.

(V članku zavestno in posebno opredelim objekt svojega obravnavanja: delo kot dejavnost usmerjeno k zadovoljevanju družbenih potreb — torej delo kot ekonomsko kategorijo, na katerem sloni obstoj delovnih organizacij, o katerih se v članku govori ves čas.

Predpostavljam torej tudi obstoj dejavnosti, ki niso usmerjene k zadovoljevanju družbenih potreb; ki z vidika posameznika torej niso sredstvo za vzdrževanje njegove eksistence, če take dejavnosti ne pojmem za »delo«, mi M. Vakanja lahko predlaga boljšo terminologijo, ne pa, da ogorčeno ugotavlja »avtorju je torej prav vsako delo usmerjeno k zadovoljevanju družbenih potreb«, kot da ne bi nikdar slišal, da se z običajnim terminom delo označuje pogosto zelo različni pojmi, da je Marx na primer govoril o ukinitvi dela ipd.).

Prav s to tavitološko konstrukcijo pa se našemu avtorju ne zdi vredno ukvarjati, verjetno zaradi tega, ker z njo nisem povedal prav zares ničesar novega. Oglejmo si le tole Marxovo izjavo:

»Kadar individuum sam producira svoja neposredna življenjska sredstva ... kot v tradicionalnih agrarnih odnosih, njegova proizvodnja nima družbenega karakterja in njegovo delo ne družbenega značaja. Če pa producira individuum kot privatni individuum — ta njegov položaj ni nekaj naravnega, temveč rafiniran rezultat družbenega procesa — se kaže družbeni značaj v tem, da je posameznik v vsebini svojega dela določen po družbeni zvezi (Zusammenhang) in da dela le kot njen del, to pomeni da potrebo vseh ostalih — družbena odvisnost zanj torej obstaja ... Kakor hitro pa ima delo po družbeni zvezi določeno vsebino, velja kot splošno delo. Oblika te splošnosti dela se potrjuje skozi njegovo realnost kot člena določene celote del, kot posebnega načina eksistiranja družbenega dela« (Grundrisse, str. 910—911 in 908).

Avtonomijo dela je pri nas doletela usoda, kakršno je bil deležen že marsikak »princip«. Spomnimo se na »princip planskega gospodarstva«. Z določenimi namerami in razvojno stopnjo pogojeno ravnanje se je proglasilo za princip, oziroma celo za zakonitost socialističnega gospodarstva, nakar se je v njegovem imenu posiljevalo območje in razmere, ki s takim »splošnim principom« niso imele zveze. Hkrati pa se je pozabljalo na dejanske zakonitosti gospodarstva, blagovne proizvodnje itd. — dokler nas niso k temu zopet prisilile posledice takega ravnanja.

Podobno se je tudi razumljivo in upravičeno poudarjanje avtonomnosti delovnih organizacij v razmerju do države in prejšnjega centralizma začelo »teoretično« utemeljevati in pojasnjevati z načelom avtonomije dela, z gesli o tem, da proizvod pripada tistemu, ki ga je ustvaril.

Ker so se pogosto za temi gesli in načeli skrivale tudi razne nenačelne, a povsem naravne želje (recimo za geslom »produkt pripada proizvajalcu« — denar pripada podjetju, pa čeprav to izkorišča monopolni položaj), so se tudi spontano in ne le uradno navdušeno ponavljale, se tako fetišizirale, ne da bi pomislili, kaj same po sebi lahko predstavljajo in na čem temelje. Ko pa je avtonomija dela začela nastopati »sama po sebi«, ko ni več le popularno objasnjevala in utemeljevala neke »družbeno potrebne« prakse, ko se je začelo v njenem imenu zahtevati in utemeljevati prakso, ki očitno ni bila splošno sprejemljiva, ko so zato nastopili konflikti tedaj se je šele začelo iskati njeno globljo teoretično utemeljenost.

Ta »poglobitev« je v svoji dosledni izvedbi privedla do teorij, iz katerih je izhajalo, da je družba več ali manj njeno komponiranje, torej, da na avtonomiji dela sloneča družba ne more predstavljati »kakršne koli splošne družbe — in splošnih družbenih interesov.«

Nasprotno takemu mišljenju sem skušal pokazati, da v družbi z razvito delitvijo dela (kakršne so vse razvite družbe in tudi naša) »ne obstaja splošni interes samo v predstavi kot »obče«, temveč predvsem v stvarnosti kot medsebojna odvisnost individuov, med katere je delo razdeljeno ter, da se ta delitev dela, ta mesebojna odvisnost, »dokler se ne bo dejavnost delila svobodno in ne stihijsko«

(kot se še vedno v večini tudi pri nas), uveljavlja kot »človeku nasprotna sila, ki ga podjarmlja, namesto da ji on gospodari« (glej Marx-Engels Nemačka ideologija, Kultura, str. 30/I). Zapirati oči pred tem je ravno tako apoloģija stvarnosti, kot trditi, da je to večnostni pojav!

Primer drobno blagovnih proizvajalcev, s katerimi ilustriram te trditve, ima avtor za »slabo prikrita retorična namigavanja« (!). Edino možno razlago za to vidim v obsedenosti s predstavo, da predlagam neke projekte za »negospodarsko panogo kot je kultura« (formulacija M. Vakanja.)

Kdor šteje družbo (v njeni ekonomski strukturi) za »celoto odnosov med ljudmi, med katere je delo razdeljeno«, seveda ne more zanikati stvarnosti pojma družbe, ne more pa tudi zahtevati v identifikiranje družbe, s katerim koli delom družbe, delom odnosov med ljudmi, pa če je ta del tudi oblast, država; tudi ne k identifikiranju družbenih interesov s hotenji predstavnikov kakorkoli personificirane družbe, pa naj si bodo to politiki ali pa kakšni drugi posestniki resnice.

Kadar sem uporabljal termin družba, sem to večkrat še posebej ekspliciral, čeprav se že zaradi strukture jezika ni moglo vedno izogniti izražanju, ki vzbujajo asociacije na razna poosebljenja družbe — kot »pravice družbe«, »interesi družbe« itd. — in čeprav sem včasih take zveze tudi nekorektno rabil, na primer »odnos med proizvajalci in družbo«.

Da bi izključil možnosti interpretacij, da izenačujem uveljavljanje družbenega interesa s kakršnimkoli obveznim tutorstvom »predstavnikov družbe« v vsakdanjem pomenu besede, sem poudaril, da je ob vsem priznavanju objektivne realnosti družbenega interesa »nekaj drugega vprašanje, kdo in kako določa, oziroma spoznava družbeni interes. Lahko se za nekatera gospodarska področja dogovorimo, da odločajo o njem povsem sami ustvarjalci. No, videti je, da mi vse to ni nič pomagalo, kajti M. Vakanja se takoj postavlja vprašanje, »kako naj ustvarjalci na negospodarskih področjih sklenejo »gentlemanski sporazum« z družbo ...«, če jim obenem visi nad glavo Damoklejev meč potencialnih kršiteljev družbenega interesa. Mar ni to podobno epigramu: enakopravnost za vse razen za ...« (!)

Ali ni morda zdaj avtor tisti, ki operira »čudežno tvorbo — družbo«, ko moje, »da se dogovorimo« — preformulira v »sporazum med ustvarjalci na nekem področju in družbo«, pri čemer očitno razume ta sporazum kot sporazum, s kakorkoli personificirano družbo ali njenimi predstavniki.

Če si avtor družbenega interesa ne more predstavljati drugače kot pod podobo (samo)volje predstavnikov družbe, potem naj se zamisli nad kritiko »pravih socialistov«, za katere Marx pravi, »da si pod zunanjo prisilo ne predstavljajo omejujočih materialnih pogojev življenja danih individuov, temveč samo državno prisilo, bajonete in policijo ...« (prav tam, 225/II).

III

V afirmiranem delu svoje polemike poda avtor nekaj zelo lepih in neoporečnih izjav (o tem, da mora komunizem predstavljati revalorizacijo človekove osebnosti preko osvobajanja človeškega dela, da je delo specifičnost človeške eksistence, da so nam drugi potrebni ne samo pri delu, ampak tudi v prijateljstvu in ljubezni itd.) kombiniranih z ne vem komu namenjenimi deklaracijami (o »praktističnih umih, nekaterih, ki z neutrdljivo vneto dokazujejo, da smo z uvedbo delavskega samoupravljanja že del strateško napredujočega človeštva apriori ...«) in opozorili tov. Kerševanu. Ta se stekajo v očitek, da niti z besedico ne omenjam dela kot specifičnosti človeške eksistence in poti do revalorizacije človekove osebnosti.

Očitek enostranosti je upravičen v toliko, kolikor sem se v članku dejansko omejil le na en aspekt dela, tisti aspekt, katerega štejem za bistvenega pri obravnavanem problemu — zlasti v polemiki s tistimi, ki ga povsem ignorirajo.

Toda če pravim, da je delo dejavnost, usmerjena k zadovoljevanju družbenih potreb, ni v tem še nobene osnove za avtorjevo opozorilo: »da je neskladost med trditvijo, da gre pri delu izključno za zadovoljevanje družbenih potreb in Marxovo, da delo ni samo sredstvo, ampak tudi samo zase potreba, očitna.« Za razlikovanje, da izjava, »kozarec je naprava za pitje vode (lahko pa tudi posoda za cvetje)«, ni isto kot izjava, »kozarec je izključno naprava za pitje vode (in torej ne more služiti tudi kot vaza)«, menda ni potreben ravno izpit iz logike.

Govoreč o delu, sicer res le z enega aspekta, ne izključujem možnosti in potrebe po obravnavanju drugih njegovih aspektov. Bojim pa se, da to dela M. Vakanja, ko izjavlja, »da delo, podvrženo izključno zakonu, oplodnje kapitala (od kod naenkrat kapital? — op. p.) ne more predstavljati predmete našega zanimanja — ampak edino delo kot primarna človekova potreba«, (podčrtal M. K.).

Naj mi avtor ne zameri, če mu zopet predlagam v premislek naslednji odlomek Marxove polemike z enim »pravih socialistov«:

— »Delo kot svobodna dejavnost, polna užitka, ki navdaja človeka z zadovoljstvom in hkrati služi splošni koristi, je osnova organizacije dela«.

Ker je šele potrebno in nujno, da delo postane »svobodna dejavnost itd.«, ker torej to še ni, bi bilo prej pričakovati, da bo obratno, organizacija dela osnova »dela kot dejavnosti polne užitka«. Toda pojem dela kot take dejavnosti našemu avtorju popolnoma zadostuje, (prav tam, 229/II).

Za konec še malce zlobno, sicer pa popolnoma resno razmišljanje:

Avtor je ogorčen nad družbo, ki pretehta vsako delo posameznika in mu podeljuje ali ne družbeni blagoslov, glede na to, ali je namenjeno zadovoljevanju družbenih potreb ali ne ipd. V nasprotju do takega dela, ki da ga menda jaz propagiram, se očitno zavzema za delo kot primarno potrebo, kot pot k revalorizaciji človekove osebnosti. Za najino polemiko je močno dvomljivo, če je zadovoljila kakšno družbeno potrebo, če je bila družbeno (koristno) delo, vsaj dvomljivo je, če je imela sploh tak namen; nedvomno je kvečjemu to, da je bil njen namen služiti »valorizaciji in revalorizaciji človeške osebnosti Milenka Vakanja in mene). In vendar je družba najino delo ocenila, ga priznala kot družbeno potrebno, mu dala svoj blagoslov — v znesku recimo 15.000 dinarjev. Če je nama ta denar priznalo uredništvo, izdajatelj itd., to nič ne spremeni na dejstvu, da je denar priznanje, ekvivalent za družbeno (potrebno) delo — če prej ne, se to pokaže, ko dobiš zanj stvari, ki jih potrebuješ. Hic Rhodus, hic salta!

Marko Kerševan

Anton Bivol, Lesorez. III